

Орест Красівський

УКРАЇНСЬКІ ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ В ПЕРІОД СТАНОВЛЕННЯ ПОЛЬСЬКОЇ ДЕРЖАВИ (1918 – 1923 РР.)

Не маючи можливості вибороти національну державу в Західній Україні українці змогли створити тут, часто всупереч національній політиці Варшави, досить розгалужену мережу політичних партій, економічних та культурно-освітніх товариств.

Уже з початку 20-х років в українському політикумі чітко визначилися центристський, правоцентристський, соціал-демократичний та ліворадикальний напрямки, що визначали політичне обличчя українців та їх ставлення до відродженої Польської держави.

Найвагомішою політичною силою в українському суспільстві Західної України на початку 20-х років стала Українська народно-трудова партія (УНТП).

Повністю підпорядковуючись президенту ЗУНР Є.Петрушевичу, вплив якого на політику партії в краї був вирішальним, УНТП зайняла позицію абсолютного несприйняття польської адміністрації, кваліфікуючи її як “окупаційну владу”, а всілякі закони та розпорядження владних структур - неправочинними. В ухваленій на засіданні 10 листопада 1920 р. резолюції головного органу партії - Народного Комітету (НК) - зазначалось, що існуюча в Східній Галичині влада “має тільки окупаційний характер”¹. Стверджувалось також, що Польща “продовжує війну проти українського населення”: позбавляє його громадянських свобод, силоміць гальмує культурний і економічний розвиток, намагається штучно збільшити польське населення шляхом військової колонізації, здійснює дискримінацію українців в університетській справі.

УНТП однозначно висловилаь проти статуту самоуправління південно-східних воєводств, проти перепису населення у вересні 1921 р. і призову молоді до армії. А 26 серпня 1922 р. на засіданні Народного Комітету було оголошено бойкот виборів до польського сейму та сенату, призначених на листопад 1922 р. 2 вересня з’їзд УНТП схвалив тактику бойкоту і засудив проект територіальної ав-

тономії Східної Галичини². Головним політичним гаслом трудовиків стала “боротьба проти польської окупації”, а метою діяльності - мобілізація українського населення Східної Галичини у “маніфестації негативного ставлення українців до польської влади”. Своїми діями політики УНТП сподівались на підтримку західних держав. З цією метою Народний Комітет неодноразово звертався до країн Антанти з меморандумами і маніфестами, в яких протестував проти мандату Польщі на Східну Галичину та вимагав справедливого вирішення українського питання³.

Однак уже із середини 1920 р. в діяльності УНТП з’явилися тенденції, які вели до угодовства з польськими урядовими колами. У партії утворилася фракція, яка, на противагу основній платформі негачії польської адміністрації, шукала порозуміння з нею. Яскравими представниками цього напрямку стала частина політиків, які групувалися навколо провідних діячів партії: в еміграції їх очолювали С. Голубович і К. Левицький, в краї – В. Бачинський.

На початку травня 1920 р. з метою “польсько-українського зближення” С. Голубович спробував нав’язати контакт з міністром закордонних справ Польщі С. Патком. У Відні в розмові з польським послом М. Шаротою він заявив про зацікавленість працювати для “примирення обох народів” і надавати підтримку Польщі на міжнародній арені. С. Голубович сформулював низку вимог до польського уряду. Насамперед, він мав затвердити статут Східної Галичини, розроблений Паризькою мирною конференцією, або запропонувати новий, на який погодились би галицькі українці. Тобто, виходячи з існуючої політичної обстановки, С. Голубович погоджувався на компроміс з Польщею за умови надання Східній Галичині національно-територіальної автономії.

В період підготовки виборів до польського сейму і сенату стосунки між урядом ЗУНР і крайовою УНТП значно загострились. Розбіжності були спричинені тим, що В. Бачинський висунув пропозицію взяти участь у виборах, проти чого різко запротестував Є. Петрушевич⁴, оскільки цей акт означав би автоматичне визнання польської влади. 12 липня 1922 р. В. Бачинський приїхав до Відня. Головною метою його візиту стала, як повідомляло польське Міністерство закордонних справ, потреба “особисто переконати-

ся в доцільності продовження антипольської політики Народного Комітету”, або “вийти на угодовську політику”⁵. Під час переговорів Є. Петрушевичу вдалось переконати В. Бачинського в необхідності бойкоту українськими політичними партіями польських виборів⁶.

Однак з кінця 1922 р., насамперед через зовнішньополітичні обставини, угодовські настрої в УНТП почали посилюватися. Між членів партії все частіше стали поширюватися ідеї про необхідність компромісу з Варшавою. Значна частина українських політиків вважала, що бойкот виборів був помилкою і призвів до негативних наслідків. На їхню думку, послами до сейму могли стати справжні патріоти, які захищали б українське населення.

Наприкінці 1922 р. угодовську лінію підтримала більшість трудовиків у екзилі, що призвело до змін у політиці уряду ЗУНР. У грудні Є. Петрушевич уповноважив Українську Національну Раду провести переговори з польським урядом⁷.

Тоді ж і в УНТП почали відкрито обговорювати необхідність підписання угоди з польським урядом. Виразником цих поглядів став голова Народного Комітету партії В. Бачинський, проголосивши їх у своїй політичній доповіді 12 грудня 1922 р. на з'їзді Українського педагогічного товариства, що кваліфікувався як з'їзд.⁸ І хоча ухвал прийнято не було, промова голови Народного Комітету засвідчила про існування в головній українській партії нових політичних орієнтацій⁹. Закінчувався період одностайного несприйняття польського суспільства.

Лояльну позицію щодо Польської держави зайняла нечисленна Українська хліборобська партія (УХП), створена в 1922 р. завдяки підтримці польської влади¹⁰. Її організаторами стали в основному діячі, які вважали недоцільною конфронтацію із тогочасною владою й намагались шляхом поступок досягти максимуму користі для свого народу. І хоча в українському суспільстві ця партія не була популярною і не мала авторитету, а її лідери С. Данилович, А. Яцків, С. Твердохліб та М. Ільків зазнавали постійних переслідувань з боку інших українських політичних партій, УХП стала першою українською організацією в Східній Галичині, котра, зорієнтувавшись у політичній ситуації, вирішила шляхом співробітництва з владою зберегти власне національне життя, українську школу і отримати

своє представництво в сеймі. Вона закликала відмовитись від “приречених ілюзій щодо держав Антанті” і зосередити свої зусилля на досягненні можливого - національно-територіальної автономії¹¹. Всупереч закликам до бойкоту виборів у польський сейм і сенату в 1922 р. партія підтримала вибори і одержала п’ять мандатів у сеймі. Виголошені 23 січня 1923 р. Ільківим програмні засади клубу хліборобів впливали із факту існування польської влади в Західній Україні. Вони передбачали відкриття українського університету у Львові, створення системи початкової, загальної та середньої освіти з українською мовою навчання, стримання колонізації східних воєводств, проведення земельної реформи на користь українського сільського населення, відбудову знищених війною територій, зрівняння українців з поляками при отримання посад в адміністрації, зрівняння статусу української мови зі статусом польської в самоуправлінських установах¹².

Живильний ґрунт в українському суспільстві мали політичні сили правого напрямку. У Східній Галичині їх представляла Українська Військова Організація, прихильниками якої були не тільки колишні учасники збройної боротьби, а й селяни, робітники, інтелігенція і особливо молодь.

Організаційно оформившись літом 1920 р., УВО вважала, що найбільшим ворогом українців є Польща¹³. Звідси основні завдання УВО – пропаганда загального революційного виступу проти польського займанця з остаточною метою створити власну національну самостійну державу¹⁴.

Під керівництвом Є. Коновальця УВО розгорнула активну роботу в Західній Україні. Безпосередньою її метою була мобілізація мас до боротьби проти польської адміністрації. Вона закликала українців відмовитись від присяги на вірність Польській державі, організувала саботажі перепису населення у вересні 1921 р. Найбільшою акцією, здійсненою УВО в цей період, був бойкот виборів до польського сейму і сенату, призначених на 5 і 12 листопада 1922 р.

УВО здійснювала терор і проти представників польської влади. Першим значним його актом був замах, вчинений 25 листопада 1921 р. С. Федаком на Начальника держави Ю. Пілсудського та львівського воєводу К. Грабовського. 15 жовтня 1922 р. в Кам’янці

Струмиловій від рук бойовиків УВО загинув кандидат на посла до польського сейму С. Твердохліб. Під час виборчої кампанії УВО розправилася також з лояльними до Польщі Пігуляком, Петрійчуком, Берчовським, Бахманюком, Лановим¹⁵ та ін. У 1924 р. зроблено замах на президента Польщі С.Войцеховського.

Найбільші саботажні акції УВО вчинила влітку – восени 1922 р. Згідно з наказом Головної Команди УВО саботажі мали тривати тиждень. Однак події розгорнулися так, що їх уже неможливо було припинити¹⁶.

Протягом літа-осені 1922 р. було підпалено близько 2300 поміщицьких садиб та маєтків польських колоністів, господарських приміщень, а також будинків адміністрації, постерунків поліції, залізничних станцій. Згідно з даними польського політичного діяча ендецького напрямку В. Грабського у 1922 р. у Східній Галичині було здійснено 873 акти саботажу та диверсій на залізницях, телефонних станціях¹⁷.

Представниками національного табору в Західній Україні виступали також партії, які стояли на платформі демократичного соціалізму – Українська радикальна партія і Українська соціал-демократична партія. Дотримуючись соціалістичних принципів, вони виражали діаметрально протилежні погляди щодо національного питання та ставлення до Польської держави.

Заснована в жовтні 1890 р. у Львові за ініціативою І. Франка, К. Трильовського, Г. Яросевича, Є. Левицького та інших, УРП у своїй програмі проголошувала, що основною її метою є боротьба за створення незалежної Української держави¹⁸. Її досягнення залежали від втілення в життя соціалістичних ідеалів згідно з програмою УРП – боротися як проти польського режиму, так і проти прорадянської орієнтації¹⁹.

У цей час в радикальному русі зароджуються два напрямки. Основний кістяк партії продовжує дотримуватись антипольської орієнтації²⁰. Інший – прагне до угоди з Польською державою. Його представниками були С. Данилович, П. Лаврук, М. Яцків, о.Ільків, о.Амброзяк, о.Петрів й інші, які створили на коломийщині “Селянсько-радикальну партію”²¹. У Львові вони видавали газету “Рідний край”, редактором якої був М. Яцків. Група угодовського

напрямку виходила з того, що розв'язання українського питання можливе “лише на підставі справедливого порозуміння обох народів, і таке вирішення утворить двом народам далекі горизонти на майбутнє”.

Свої пропозиції щодо врегулювання польсько-українських стосунків С. Данилович обґрунтував на переговорах з прем'єр-міністром Польщі В. Вітосом 8 листопада 1920 р. у Варшаві. Підтвердивши думку про федерацію польського та українського народів, С. Данилович запропонував конкретну форму унії, яка радше являла собою широку автономію українських земель у складі Польщі, ніж союз рівноправних держав. За нею Східна Галичина, Волинь, Холмщина, Полісся і Підляшшя мали об'єднатися в одну адміністративну територію з власним сеймом та урядом і бути пов'язаними з Польською державою, причому питання міжнародних відносин, оборони та фінансів належали б до компетенції Варшави²².

Лівочентристський напрямок у спектрі національно-державницького табору Східної Галичини представляла також Українська соціал-демократична партія.

Виходячи з позиції єдності українських політичних сил у національно-визвольній боротьбі, УСДП виступила за підтримку політичного курсу С. Петлюри та переговорів про союз із Польщею. Один з лідерів УСДП О.Безпалко виявив бажання “порозумітися з Польщею, бо маємо спільний інтерес”²³. Умовами підписання договору її лідери вважали закінчення українсько-польської війни та забезпечення права народів на самовизначення. Долю Східної Галичини, Західної Волині, Холмщини і Підляшшя, на думку керівництва УСДП, мав вирішити плебісцит місцевого населення, а державна належність повітів із змішаним населенням не повинна стати перешкодою на шляху до мирного співжиття²⁴. Однак “Декларація” щодо укладення українсько-польського політичного трактату та міждержавної військової конвенції, яка стала основою для розробки Варшавського договору 1920 р., була неоднозначно сприйнята членами партії. Вони негативно сприйняли Варшавську угоду, за якою, як писала газета “Вперед”, території з більшістю українського населення “ціною увільнення кількох губерній Придніпрянщини від большевицької влади” відходили до Польщі²⁵.

Орієнтуючись на радянську Україну, УСДП виступила проти проекту територіальної автономії Східної Галичини, запропонованого Польською соціалістичною партією. Звинувативши поляків у тому, що вони “зреклися соціалістичних принципів” і перейшли на службу до буржуазії, соціал-демократична преса заявляла, що Радянська влада – це єдина державна форма на Сході Європи, яка здатна вирішити національне питання²⁶⁴.

Щоправда, одна група УСДП, очолювана М. Ганкевичем, посіла протилежну позицію. Будучи прихильником порозуміння з Польською соціалістичною партією, вона підтримувала запропонований ППС проект територіальної автономії Східної Галичини, вбачаючи в ньому єдино правильне розв’язання українського питання²⁷. Однак ця група не мала підтримки в партії, і Головна управа УСДП на своєму засіданні 29 грудня 1921 р. виключила М. Ганкевича зі своїх рядів.

Таким чином, представляючи лівоцентристський напрямок національно-демократичного табору, УСДП послідовно виступала проти політики Польської держави щодо українського населення, разом з іншими українськими партіями брала участь у національно-визвольних змаганнях, а після встановлення польської адміністрації у Східній Галичині – в акціях протесту проти колонізаційних заходів польської влади.

Виходячи із загальнодержавних позицій, УСДП підтримала курс С. Петлюри на польсько-українське зближення, засудивши водночас Варшавську угоду 1920 р., згідно з якою східногалицькі землі визнавались за Польщею. В часи кризи в українському національно-демократичному таборі УСДП наблизилась до більшовицької платформи. У здійсненні соціалістичного перевороту та злуці західно-українських земель з Радянською Україною лідери партії вбачали шлях до соціального та національного визволення українського народу, що і привело її до комуністичного блоку та спричинило заборону з боку польської влади.

Ліворадикальний напрямок в українському національно-політичному таборі репрезентувала Комуністична партія Східної Галичини, яка внаслідок внутріпартійних та зовнішньо-політичних причин була розколотою.

Одна група комуністів – КПСГ-офіційна, подібно до КРПП, виступила з критикою політики Польської держави щодо Східної Галичини і охарактеризувала її як імперіалістичну. Вони вбачали можливість соціального та національного визволення Західної України лише після перемоги радянської влади на теренах всієї Польщі.

З інших позицій до вирішення національного питання підходила КПСГ-опозиційна. “Васильківці” доволі песимістично ставились до можливості вибуху революції на теренах всієї Польщі, вважаючи, що КРПП недооцінює революційні настрої в Східній Галичині. Вони виступали за загальне революційне піднесення лише на західноукраїнських землях, проголошуючи гасло “відокремлення Східної Галичини від Польщі та приєднання до Радянських республік”. У доповідній записці Комінтерну зазначалося, що КПСГ, створена з “крайне ворожого елемента до сучасної буржуазної польської держави”, могла б негайно розпочати повстанську акцію проти Польщі²⁸.

Тим часом на території всієї Східної Галичини наростав революційний рух, партизанська боротьба, очолювана національно-демократичними елементами. До цього руху приєдналася значна частина комуністів. Нерідко вони очолювали революційні виступи. Відомі революціонери на Тернопільщині С. Мельничук, П. Шеремета й І. Цепко були пов’язані з компартією та Закордотом (Закордонним відділом ЦК КП(б)У).

КПСГ-опозиційна, як і українські партії національно-демократичного напрямку, бойкотувала вибори²⁹. Свої позиції “васильківці” аргументували тим, що Східна Галичина юридично не належить до Польщі, тому проводити на її території вибори, а також інші заходи уряду – збирання податків, призов молоді до польської армії – неправочинно. До того ж, участь у виборах в умовах масового антипольського руху на теренах Східної Галичини призвело б до ізоляції та звинувачення комуністів у тому, що вони визнали польську владу. Вибори бойкотують усі провідні галицькі партії і тактикою протистояння їм КПСГ може втратити вплив на маси. Своєю відмовою від виборів “васильківці” мали намір вплинути також на національно-визвольний рух “українських трудящих і боротьбу польського про-

летаріату за перемогу соціалістичної революції”³⁰. Серед мотивів, які спонукали галицьких комуністів бойкотувати вибори, один з провідних діячів партії Р.Роздольський назвав нетактовне ставлення польських комуністів до українського національного питання. “Це становище промовляє за тим, щоб участі у виборах не брати”, – за явив він на засіданні Закордонного бюро допомоги КПСГ³¹.

У резолюції “За нашу і вашу свободу” закликалось підтримати боротьбу “українських і білоруських робітників та селян за визволення з-під влади поміщицько-капіталістичної Польщі і приєднання їхніх земель до Радянської України та Радянської Білорусії”³².

Отже, на початку 20-х років КПСГ була близькою до націонал-комунізму і намагалася поєднати національні інтереси з комуністичною ідеологією. Вона жила революційними ідеями, що мали національний, антипольський характер. Єдиним шляхом до національного і соціального визволення східногалицькі комуністи вважали загальне революційне піднесення, відокремлення Східної Галичини від Польщі і приєднання її до УСРР. Натомість КРПП вбачала основне своє завдання у загальнопольській революції, розцінюючи боротьбу за вирішення локальних завдань як прояви сепаратизму. Звідси і відмінності та розбіжності між польськими та східногалицькими комуністами, які призвели до розколу в самій партії.

Підсумовуючи вищесказане, можна сказати, що виходячи із основного зміст суспільно-політичного життя галицьких українців в досліджуваний період – боротьби проти польської влади, за відновлення української державності розгортали свою діяльність і українські політичні партії. Головну роль в суспільному житті краю відігравала українська народно-трудова партія, що стояла на ліберально-центристській платформі; зародилась і розпочала активну антипольську діяльність політична сила правого напрямку – УВО, основна мета якої була національна революція і відновлення української державності. На антипольській позиції стояли також і партії демократичного соціалізму – УРП і УСДП. Розмах антипольської боротьби в краї засвідчував про всенародне несприйняття польської адміністрації, що вилилось у бойкот виборів до польського сейму та сенату та антивербунковій акції молоді в польську армію, всезагальному опору українців перепису населення.

Починаючи із середини 1920 р. партійно-політичне життя Східної Галичини характеризувало прагнення частини патійних громадських діячів, вищого духовенства до врегулювання взаємин між українським суспільством та польською владою. Воно було викликане з одного боку, зменшенням віри в перспективи розв'язання українсько-польського процесу на міжнародній арені на користь українців, появою сумнівів щодо тактики уряду, що зводилася до політичних та дипломатичних заходів перед державами Антанти з метою домогтися відновлення в Галичині української державності. З іншого, незважаючи на протистояння з державою, в Галичині поступово налагоджувалося українське громадське та економічне життя. Проблема влаштування мирного співжиття та досягнення з Польщею компромісу на основі отримання культурно-національної автономії набирала щораз більшого значення, що згодом призвело до відкритого обговорення шляхів налагодження діалогу з поляками та появи в суспільстві угодовських груп.

¹ Archiwum Akt Nowych (AAN) Warszawa, MSZ, Wydział Wschodni, sygn. 5349, s.57.

² Partacz Cz. Ukraiński obóz narodowo-demokratyczny w Polsce w 1918-1925 rr. // Prace Instytutu nauk społecznych. Zeszyty naukowe. Wyższa szkoła Inżynierska w Koszalinie. 1983, № 3. - S.12.

³ AAN, MSZ, Wydział Wschodni, sygn.5349, s.57.

⁴ AAN, Ambasada RP w Paryżu, sygn.159, s.161.

⁵ AAN, Ambasada RP w Paryżu, sygn.159, s.16.

⁶ Державний архів Львівської області (ДАЛО), ф.271, оп.1, спр.387, арк.119.

⁷ Сливка Ю.Ю. Боротьба трудящих Східної Галичини проти іноземного поневолення. - С. 162.

⁸ ДАЛО, ф.271, оп.1, спр.388, арк.43.

⁹ AAN, Ambasada RP w Paryżu, sygn.298, s 30-31.

¹⁰ Політичні партії Західної України. - Львів, 1992. - С. 61.

¹¹ ДАЛО, ф. 271, оп.1, спр.386, арк.62.

¹² Макарчук С. Ставлення української громадськості Галичини до польської держави (1918-1923) // Вісник Львів. ун-ту. Серія іст.. – Львів, 1995. – Вип.30. - С.70.

¹³ Dąbkowski T. Ukraiński ruch narodowy w Galicji Wschodniej. - 1912-1923. Warszawa, 1985. - S. 194-195.

- ¹⁴ AAN, MSW, sygn.849, s.5.
- ¹⁵ Torzecki R. Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923 – 1929. – Kraków, 1989. – S.62.
- ¹⁶ AAN, MSW, sygn.849, s.2.
- ¹⁷ Grabski Wł. Uwagi o historii wsi Polskiej. – Warszawa, 1929. – S.72.
- ¹⁸ Політичні партії Західної України. - С.47.
- ¹⁹ Макух І. На народній службі. – Дітройт, 1958. – С.301.
- ²⁰ Назарук О. Зі Львова до Варшави: Утеча перед совітами в пам'ятних днях 2 – 13 жовтня 1939 року. - Львів, 1995,. - С. 8.
- ²¹ Громад. голос. – 1922. – 28 жовт.
- ²² Рідний край. – 1920. – 16 груд.
- ²³ Вперед. – 1920. – 24 січ.
- ²⁴ Там же. – 1919. – 30 жовт.
- ²⁵ Вперед. – 1920. – 30 квіт.
- ²⁶ AAN, Kolekcja odpisów dokumentów, sygn.58, s.132.
- ²⁷ ДАЛЮ, ф.256, оп.1, спр.28, арк.46.
- ²⁸ ЦДАГОУ, ф.6, оп.1, спр.15, арк.25.
- ²⁹ ЦДАГОУ, ф.6, оп.1, спр.15, арк.45.
- ³⁰ ДАЛЮ, ф.1, оп.57, спр.532, арк.20.
- ³¹ ЦДАГОУ, ф. 6, оп.1, спр20, арк.12.
- ³² Uchwały II Zjazdu KPRP. - Warszawa, 1923. - S.63.